

‘Hac yolunda bir karınca’: Mehmet Genç’in ardından...

Yazan: Prof. Dr. Ayhan Aktar

Tarih: 19/03/2021

Yer: <https://www.diken.com.tr/hac-yolunda-bir-karinca-mehmet-gencin-ardindan/> (Bu yazı Toplumsal Tarih Nisan sayısında da yayınlanmıştır.)

Dün gece, kapatılan İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyesi bir dostumdan aldığım mesajla Mehmet Genç’in vefatını öğrendim. Birkaç gün önce hastaneye kaldırıldığını duymuş, biraz da kendimi kötü habere hazırlamıştım. Ama yine de çok üzüldüm.

Mehmet Ağabey, benim için sağlam bir kayanın üzerine inşa edilmiş deniz feneri gibi bir insandı. Hem belirli aralıklarla ışık verir, size nerede durduğunuzu hatırlatır hem de hayatta doğru bir rota çizmeniz için size yön gösterirdi. Tarihçiliğinden önce, birinci sınıf bir entelektüeldi. Entelektüel formasyonu daima tarihçiliğini beslemiş ve onu dünya çapında bir Osmanlı tarihçisi olmaya yöneltmişti.

Benim okumama göre Mehmet Genç çalışmalarıyla Osmanlı mali tarihi ve Osmanlı iktisat tarihi disiplinlerinde paradigma değişikliğine neden olmuş bir akademisyendi. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi (Ötüken yayınları, 2000) başlıklı kitabındaki yazılarını hakkını vererek okuyan ve anlayan genç bir bilim insanının artık eski usul tarihçiliğin dar ve bunaltıcı kalıpları içinde kalması mümkün değildir. Eminim, yakın çalışma arkadaşları onun Osmanlı tarihçiliğine katkılarını değerlendirecek yazılar yazacaktır. Ben burada, bildiğim ve tanıdığım ‘Mehmet Ağabey’ ile ilgili anılarımı anlatmak istiyorum. 1977 yılı bahar aylarıydı, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde son sınıftaydım. O günlerde dekanımız Prof. Şerif Mardin’in de öğrenci asistanlığını yapıyordum. İşimin bir parçası, her sabah dekanlık ofisine gidip gelen mektupların zarflarını açıp Şerif Bey’in masasının üzerine koymaktı. O gün, 11-13 Temmuz 1977 tarihleri arasında Ankara, Hacettepe Üniversitesi’nde yapılacak ‘Birinci Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi’ başlıklı toplantının programı gelmişti. Sandalyeye oturup programı incelemeye başladım. Kimler yoktu ki? Kitap ve makalelerinden isimlerini bildiğim herkes oradaydı. Halil İnalcık düzenleme komitesi başkanıydı, o dönemde hepimizi etkilemiş Modern World System (1974) kitabının yazarı Immanuel Wallerstein de ilk kez Türkiye’ye geliyordu.

Şerif Bey ofise geldi ve elimdeki program kitapçığını gördü. “Nedir o?” diye sordu. Müthiş bir toplantı olduğunu anlattım. “Keşke, İstanbul’da olsaydı” dedim. “Gitmek ister misiniz?” diye sordu? “Çok isterim” diye cevap verdim. “Uçak parası veremem ama öğrenci indirimi ile yataklı trende seyahat ederseniz, bilet paranızı dekanlık bütçesinden öderim” dedi. Sınıf arkadaşım Tuğrul Tanyol ile gitmeye karar verdik. O günlerde Mehmet Genç’in iyi arkadaşı Prof. Murat Çizakça da bizim fakültede ders veriyordu. Karaköy’den Haydarpaşa vapuruna bindiğimde Murat Çizakça’nın yanındaki Mehmet Genç ile tanıştım. O yıllarda, Ömer Lütfi Barkan ile birlikte İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde çalışıyordu. 1962 yılında başladığı ve bir türlü bitmeyen bir doktora tezinin olduğu rivayet ediliyordu.

Ankara ekspresinin vagon restoranı o günlerde ‘yerli ve milli’ bir yer değildi, düzgün yemek, sınırlı meze ve içki servisi vardı. Gecenin geç saatlerine kadar restoranda kafa çektik, Murat Bey ve Mehmet Genç’ten Wallerstein’ın kitabı hakkında ayrıntılı analizler dinledik. Hacettepe Üniversitesi’ndeki toplantı akademik hayata girmeye niyetli benim gibi birisi için bir okul gibiydi. Başka üniversitelerden gelen tarihçilerin bildirilerini dinlemek, onlara soru sormak ve merhum Halil İnalcık’ın cömertliği sayesinde hiç para ödemedi konferansın yemeklerine katılmak bizim için bulunmaz bir fırsattı. Şerif Hoca’nın hevesli bir öğrencinin böylesine büyük bir akademik toplantıya gitmesini teşvik etmek ve bilet parasını karşılamak konusunda gösterdiği inceliği de ömrüm boyunca unutmadım.

O yazın sonunda yüksek lisans eğitimi için Canterbury-Kent Üniversitesi’ne gittim. 1979’da döndüğümde Mehmet Genç’in tez hocası Ömer Lütfi Barkan vefat etmişti. Kitabına yazdığı ve akademik macerasını özetlediği ‘Hac yolunda bir karınca’ başlıklı giriş yazısında doktora hikayesinin bitişini şöyle anlatır: “Bu arada rahmetli hocam Ömer Lütfi Barkan 1973’de emekli oldu; 1979’da da vefat etti. Onun ayrılmasından sonra doktora tezini yazıp verecek bir merci kalmadığı gibi iklimi de artık geçmiş bulunuyordu.” Evet, Prof. Barkan gibi bir dev sahadan çekildiği için Mehmet Ağabey’in ciddiye alıp tezini teslim edebileceği bir akademik otorite yoktu, artık. Akademik semada aykırı bir yerde bulunan tek parlak yıldız gibi çalışmalarına devam ediyor, okuyor ve sürekli arşive gidiyordu.

1980 yılında Prof. Mübeccel Kıray’ın yanında asistan olarak işe başlamıştım. Mehmet Ağabey’i bir akademik toplantıda görüp bu haberi verdiğimde, boynuma sarıldı. Yanaklarımdan öperek tebrik etti. Ara sıra akademik toplantılarda görüşüyor, bazen de dışarıda çay-kahve içiyorduk. Ben 1984 yılında bir mahalle arkadaşımla Tünel’de sahaf dükkânı açmıştım. Mehmet Ağabey, kitap meraklısı olarak dükkânın gediklilerinden biriydi. Haftada birkaç kez uğruyordu, çay içiyor ve muhabbeti koyultuyorduk.

Librarie de Péra, kısa zamanda iyi para kazanan bir işletmeye dönüşmüştü. Sabah saatlerinde Marmara Üniversitesi’nde derslerimi veriyor, öğleden sonra ise Tünel’e geçiyordum. Bu arada, Bursa dokuma sanayiiyle ilgili doktora tezime kenarda bekliyordu. Mübeccel Hoca, kalp krizi geçirmişti ve dersleri üzerimde kalmıştı. Biz de Cumhuriyet döneminde ilk kez resmi kitap müzayedelerini başlatmıştık. İngilizce ve Fransızca seyahatnameler, hatıratlar ve gezi notları akmaya başlamıştı. Yılda en az iki kez Londra’ya gidip antika kitap satın alıyordum. Mehmet Ağabey, o güne kadar bazen sadece künyesini bildiği kitapları bizde bulmaya başlamıştı. Artık genişçe bir ofisimiz bile vardı. Yüksek Kaldırım yokuşundaki ofise gelir, yeni gelen kitaplara bakar işine yarayacağını düşündüğü seyahatnameleri ödünç alır, fotokopi yapıp getirirdi. Arada çay, simit ve muhabbet gırla giderdi. O dönemde eşinden ayrıldığı için bazen geceyi uzatırdık.

O yıllarda merhum rektör Hakkı Dursun Yıldız’ın tavassutuyla Marmara Üniversitesi’ne geçmişti. Ben de 1989’da doktora tezimi bitirdikten sonra Göztepe kampusuna geçmiş İngilizce-Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde çalışmaya başlamıştım. Artık aynı kampusta çalışıyorduk. 1993 yılında Beylerbeyi’ne taşınmıştım. Her çarşamba günü dersim vardı, sabah Mehmet Ağabey’i arabamla Koşuyolu’ndaki evinin önünden alıp üniversiteye giderdim. Öğlen yemeklerini de Prof. İsmail Erünsal’ın katılımıyla üniversitenin içindeki lokantada yerdik. Günlük sohbetlerimizin konusu, biraz akademik meseleler, daha çok dünya ve memleket ahvaliydi. İsmail Hoca’nın çelebice yorumları, Mehmet Ağabey’in zekâ fışkıran analizleri soframızı şenlendirirdi.

O yıllarda Mehmet Ağabey'in çeşitli yerlerde yayınlanmış makaleleri vardı, ama bir kitabı yoktu. Her fırsatta kendisine makalelerini toplu olarak yayınlanması konusunda baskı yapıyordum. Sonra bir gün bana dosyayı gösterdi. Biraz üzerinde çalıştıktan sonra, "Ağabey, bunları yan yana getirmek yetmez. Bir de giriş yazısı yazıp entelektüel maceranın özetlemen lazım" demiştim. Akli yatmıştı, ama tabii bu giriş yazısını yazmak da epey vaktini aldı. 'Hac yolunda bir karınca' başlığını koyduğu giriş yazısı her genç tarihçinin okuması gereken bir metodoloji metnidir. Osmanlı arşivinde karşımıza çıkan data ile kavramsal olarak kafamızda oluşturduğumuz model ve kategorilerin uyumu veya uyumsuzluğu konusunda ufuk açıcı bir yazıdır. Nihayet, kitap dizildi ve yayına hazır edildi. Bir sabah beni aradı ve "Ayhan, kapak konusunda senin tavsiyene ihtiyacım var. Yayınevine gidip onların seçtiği kapağa bir göz atsana. Bakalım beğenecek misin?" dedi. Hemen yayınevine gittim, kapak hiç de fena değildi.

Bir hafta sonra beni aradı: "Kitap çıktı. Senin imzalı nüsha yayınevinde duruyor, uğrayıp aliver" dedi. Teşekkür kısmında şu güzel cümle vardı: "Bu makaleleri toplayıp kitap haline getirme hususundaki temenni ve teşvikleri, önsözü ve girişi okuyup çok değerli tenkit ve tavsiyeleri ile hataların azaltılmasında yaptığı dost ve aydın yardımları için Prof. Ayhan Aktar'a teşekkür etmek zevkli bir görevdir." Bir yandan bu güzel sözlerden çok duygulanmıştım, ama canımı sıkkan bir mesele de vardı. Ben o günlerde profesör değildim, Doçent kadrosunda çalışıyordum! Mehmet Ağabey'e telefon edip teşekkürlerimi bildirdim. Sonra da "Ama bir teknik mesele var" dedim. "Nedir?" dedi. "Ağabey, benim için prof. demişsin, ama ben hâlâ doçentim" dedim. Kahkahayı bastı, "Aman kafaya taktığın meseleye bak. Olacağın odur!" dedi. Gülmeye başladık.

Ben de ona sahaflardan duyduğum bir hikâyeyi anlattım. Bir gün Abdülbaki Gölpınarlı merhum Sahaflar Çarşısı'nda bir dükkânda çay içip yazma tetkik ediyor imiş. Edebiyat fakültesinin genç asistanlarından biri kendisine yaklaşmış ve "Hocam, size bir haberim var. Bugün Muharrem Ergin, profesör oldu!" demiş. Muharrem Ergin'den nefret eden Gölpınarlı da "Beter olsun p...venk!" diye cevap vermiş. Bu hikâyeye Mehmet Ağabey'in çok hoşuna gitmişti. Akademik unvanlardan epeydir sıtkı sıyrılmış Mehmet Genç bu hikâyeyi ara sıra hatırlayıp gülerdi.

O yıllarda Mehmet Ağabey, sürekli parasızlık çekiyordu. Buna rağmen yeni açılmış İTÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nde ders veriyordu. Otobüslere binip Koşuyolu'ndan Maslak'a gidiyordu. 60 yaşını aşmıştı, yoruluyordu. Bir gün, "Yahu, devlet üniversitesinde neden ders veriyorsun? Saat başına kaç para verirler ki?" diye serzenişte bulundum. "Ayhan, öyle deme. Orası yeni bir bölüm. Sürekli kitap ısmarlıyorlar. İngilizce yeni çıkan kitapları kendim alamıyorum, ben de onlara ısmarlatıyorum" demişti. Yeni literatürü takip edebilmek için bunca sıkıntılara katlanıyordu.

Kitabı çıktıktan sonra, birisi Mehmet Genç'i Aydın Doğan Vakfı Ödülü için aday göstermişti. Mehmet Ağabey'in bundan haberi yoktu. Ama ödül işleriyle ilgilenen Hürriyet yazarları Murat Bardakçı ve Doğan Hızlan, Prof. İlber Ortaylı'nın Osmanlı Toplumunda Aile başlıklı kitabını ödüle layık bularak jürinin onayına sunmuştu! Durumda bir gariplik olduğunu sezen ve yaklaşık 50 eser arasından sadece bir kitabın önerilmesini içine sindiremeyen Prof. Dr. Edhem Eldem jüriden istifa etmişti. Bu kadar müracaat arasından bir tek İlber Ortaylı'nın eserinin Hürriyet çalışanları tarafından jüriye empoze edilmesine itiraz eden bazı jüri üyeleri, yine 2000 yılı içinde yayınlanmış Mehmet Genç'in kitabının da ödüle layık

olduğunu öne sürüyordu. Tartışma esnasında Hürriyet çalışanları ödülün Ortaylı'ya verilmesinde diretirken bazı jüri üyeleri de ödülün İlber Ortaylı ile Mehmet Genç arasında paylaştırılmasının daha uygun olacağını savunuyordu. Sonunda 'parayı verenin düdüğü çaldığı' bir durum ortaya çıktı ve tabii ki Hürriyet çalışanlarının dediği oldu! Aydın Doğan Vakfı Ödülü ve o zamanın parasıyla karşılığı 15 milyar TL (veya 8 bin 345 dolar) İlber Ortaylı'ya verildi. Fakat tartışmalar sonucunda, Hürriyet çalışanları kendi koyduğu kuralları da çiğneyerek ödül yönetmeliğinde bulunmayan yeni bir 'icad' çıkardı ve esas ödülü İlber Ortaylı'ya verirken Mehmet Genç'e de parasal karşılığı olmayan ve mansiyon niteliğinde bir 'özel ödül' layık görüldü.

Gazete haberini görünce Mehmet Ağabey'i aradım. Çok canı sıkılmıştı. Reddetmeye karar vermişti. Aydın Doğan Vakfı Yürütme Kurulu Başkanı Orhan Birgit'e 6 Nisan 2001 tarihinde bir reddiye mektubu yazdı, şimdi o mektuptan Mehmet Genç'in kişiliğini ortaya koyan birkaç cümle vermek istiyorum:

"Ödüller kazanmak ve popüler olmak benim hayat tercihlerim arasında yer almaz. İtibarı pek yüksek olan vakfınızın vereceği tarih ödülü için herhangi bir başvuruda bulunmamış olmakla da bu tutumumu imâ etmiş olduğumu düşünüyordum. Seçiciler kurulunuzun saygı değer üyelerinin kitabım hakkında verdikleri kararla, bu konuda benim de yanılmış olduğumu ortaya koyan bir yanlışlığa düştüklerini görüyorum... Sizin de pek iyi bildiğiniz gibi, her ödül açık veya kapalı bir yarışmanın sonucudur. Çok sayıda başvuru arasından ödüle lâyık olan eser ve yazarı tesbit ve ilan edildikten sonra, ayrıca kazanamayanların isimleri açıklanmaz! Normal ve tabii olan da budur... Ödül için başvuruda bulunmayan bir kitabı ve yazarını, kazanamayanların arasına yerleştirdikten sonra gazetelerinizde ilan etmiş olmanızı- iyi niyetle yapılmış beğeni, takdir ve övgülerle dahi olsa! – sizin açınızdan ciddi bir yanlışlık, benim açımdan ise maalesef tatsız bir yol kazası olarak değerlendirdiğimi ifade etmek isterim."

Mehmet Ağabey'in hayatının son 10 yılı akademik açıdan son derece güzel geçti. 2010 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi kurulmuştu. Mehmet Genç de tarih bölümünün kurucu hocalarından biriydi. Düzgün maaş alıyordu. Prof. Ahmet Davutoğlu'nun önyak olmasıyla Bilim ve Sanat Vakfı tarafından kurulan bu vakıf üniversitesi kaliteli akademik kadrosu, yarattığı yeni, demokratik bir hava sayesinde kısa zamanda gelişti. Ama özellikle 2013 yılındaki Gezi olaylarıyla birlikte ülkenin içine girdiği türbülans ve kurumsallaşan otoriter yönetim sonucunda Davutoğlu ile AKP üst yönetimi arasındaki mesafe açıldı. Ülker grubu üniversiteden parasal desteğini çekti. Belli başlı öğretim üyeleri de ülkede olup bitenleri ve AKP hükümetini artık destekleyemez hale geldi. Ayrılanlar, yurt dışına gidenler oldu. Mehmet Ağabey ile bu dönemde çoğunlukla telefonla konuşuyorduk. O kadar emekle kurulan üniversitenin bir takım bürokratik nedenlerle çöktürülmesi kendisini çok bunaltmıştı, evden çıkmak istemiyordu.

Siyasi iktidar ile Şehir Üniversitesi arasındaki gerilim, basında 'aile içi bir kavga' gibi görülüyordu. Bu nedenle, araya sözü dinlenen ağabeyler sokuluyor, Davutoğlu ile Erdoğan arasındaki gerilim azaltılmaya çalışılıyordu. Ama mesele basit bir aile kavgası değildi. "Bizim mahallenin çocukları, neden bizim her yaptığımızı alkışlamıyorlar" meselesiydi. Geçen yıl Şehir Üniversitesi kapatıldıktan sonra konuştuğum Mehmet Genç, "Ayhan, bizlerin bağımsız bir şekilde kimseye boyun eğmeden ilim yapmamızı istemiyorlar" demişti. Evet, istenen siyasi otoriteye tam bir biat ve ulü'l-emre (sizden olan emir sahiplerine) itaatti. Olmadı! Öğrencisi ve hocalarıyla düzgün eğitim veren, son 10 yıl içinde açılan bazı tabela üniversiteleri gibi olmayan bir eğitim kurumu kapatıldı.

Mehmet Ağabey, şevkle çalıştığı ve kapısından girdiği andan itibaren mutluluk duyduğu bir kurumun can çekişmesini seyretmek zorunda kaldı. Sanıyorum, İstanbul Şehir Üniversitesi'nin yok oluşunu seyretmek, zaten kanser hastası Mehmet Genç'in ömrünün son aylarında yaşadığı en ciddi travma olsa gerek.

Mehmet Genç'in eserleri, yetiştirdiği öğrenciler, entelektüel duruşu ve anlattığı güzel Laz hikayeleri 'hoş bir seda' olarak geride kalacak.

Karınca'nın biri Hacca gitmek üzere yola çıkmış. Görenler, "Ne yapıyorsun sen bu hâlinle Hacca nasıl gidersin" demiş. O da "Hacca erişemesem bile, bari Hac yolunda ölürüm" demiş.

Mehmet Genç de aynı şekilde yaşadı ve öldü. Geride kalan bizler için de Şah İsmail'in ölen bir dostunun arkasından dediği gibi, "Bir kerpiç düştü, gönlümün sarayından" demekten başka çare yoktur. Nur içinde yatsın...

*İstanbul Bilgi Üniversitesi